
**CRIME AGAINST THE STATE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ITS
VICTIMS PRESENTED THROUGH PSYCHOLOGICAL FACTORS OF CORRUPT
BEHAVIOUR**

Elvira Čekić

Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina,
ecekic@fkn.unsa.ba

Azra Adžajlić-Dedović

Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Samira Hunčec

Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Abstract: Morality is a complex psychological phenomenon, which represents a form of social consciousness, customs, habits and standards accepted within a particular community, whereas from the standpoint of moral psychology it signifies ideal human behavior, which aims to improve society. It is of social and scientific importance to provide an answer to a number of questions associated to corruption, and particularly answering what it is and how it occurs; is it the result of the decision to be corrupt or is it due to the fact that we possess established dispositions that lead to it, and does corruption symbolize an issue of our conformity in some corrupt system? The question is also whether corruption can be considered an outcome of both, depending on the situation and the constellation of different factors? Can the moral profile of "squeamish about corruption" be established? What is the power of different motives that drive human (im)moral behavior, etc.? Corruption is treated as a moral issue, associated with human morality. It is a complex phenomenon with a variety of manifestations and factors affecting it. Various definitions were considered in defining the concept of corruption, among which we will draw attention to a significant psychological definition. According to the results of research conducted so far, the following most relevant factors can be identified for the emergence of corruption: a) individually-psychological: immorality, locus of control, self-regulation, values and level of morality and Machiavellianism; b)organizational (situational):organizational-corrupt rationalization, reinforcement (rewarding), reference groups and individuals, social pressure (threat), permissive ethical climate and values; and c) ethical culture of the organization as a factor of corruption. Among the psychological factors of corrupt behavior, researchers' indicate the following: the diffusion of responsibilities; guilt; fear of punishment; frustration and the desire to succeed, as well as attitudes and values. Moral behavior at the highest level is altruistic (behavior) and is motivated by a desire for one's own benefit and the benefit of others. Moral behavior disorders are based on impaired reasoning, which includes immoral activities, such as: theft, robbery, fraud, murder, rape, etc. From the standpoint of psychology, corruption is not a phenomenon that occurs between two (or more) individuals or within a group, but can be expected only under the combined action of certain factors, which in a certain number and strength create a critical disposition. There are numerous empirical confirmations of the consequences of corruption on states, organizations and individuals, and they range from significant economic, political and social, all the way to psychological. Once the "moral scale of values" in a society is distorted, the sense of justice is likewise "distorted" in a way that the victims are marginalized, unprotected and exposed to secondary victimization on a regular basis by those who are obliged to give appropriate assistance, support and protection, which, as a result, makes justice an unattainable ideal or iniquity for most victims. The rule of law alone is not sufficient for a democracy, but it also needs to be a state of social justice or justice serving the citizen of Bosnia and Herzegovina, and particularly in the service of the most vulnerable categories of the population, not in the service of governing policies.

Keywords: morality, society, bribery, corruption, psychological factors, victimization of citizens

**ZLOČIN PROTIV DRŽAVE BOSNE I HERCEGOVINE I NJENE ŽRTVE
PREDSTAVLJENE KROZ PSIHOLOŠKE FAKTORE KORUPTIVNOG PONAŠANJA**

Elvira Čekić

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo

Azra Adžajlić-Dedović

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo

Samira Hunčak

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo

Sažetak: Moral je složena psihološka pojava, koja predstavlja oblik društvene svijesti, skup nepisanih pravila, običaja, navika i normi prihvaćenih u životu neke zajednice, a sa stanovišta moralne psihologije predstavlja ideal ljudskog ponašanja, koji ima za cilj unapređenje društva. Od društvenog i naučnog značaja je odgovoriti na brojna pitanja u vezi sa korupcijom, posebno kakva je to pojava i kako nastaje; da li je rezultat odluke da se korumpiramo ili što posjedujemo razvijene dispozicije koje vode tome, te da li je korupcija problem pitanja našeg konformiranja u nekom koruptivnom sistemu? Također je pitanje da li se korupcija može smatrati ishodom i jednog i drugog, zavisno od situacije i konstelacije različitih faktora? Može li se ustanoviti moralni profil "gadjljivih na korupciju"? Kolika je snaga različitih motiva koji pokreću ljudsko (a)moralno ponašanje i dr.? Korupcija se tretira kao moralni problem, koji je povezan sa ljudskom moralnošću. To je složena pojava sa puno manifestacija i faktora koje utiču na nju. U određenju pojma korupcije razmatrane su različite definicije, među kojima ćemo ukazati na značajnu psihološku definiciju. Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja, za nastanak korupcije se mogu izdvojiti sljedeći najrelevantniji faktori: a) individualno- psihološki: amoralnost, lokus kontrole, self-regulacija, vrijednosti i nivo moralnosti i makijavelizam b) organizacijski (situacioni): organizacijsko-koruptivna racionalizacija, potkrepljenje (nagrađivanje), referentne grupe i pojedinci, socijalni pritisak (prijetnja), permisivna etička klima i vrijednosti i c) etička kultura organizacije kao faktor korupcije. Među psihološkim faktorima koruptivnog ponašanja istraživači navode i: difuziju odgovornosti; krivicu; strah od kazne; frustraciju i želju za uspjehom i stavove i vrijednosti. Moralno ponašanje na najvišem nivou je altruističko (ponašanje) i motivirano je željom za vlastitom koristi i tuđom dobrobiti. Poremećaji moralnog ponašanja temelje se na poremećenom rasuđivanju, a predstavljaju nemoralne aktivnosti, kao što su: krađa, pljačka, prevara, ubistvo, silovanje i dr. Korupcija sa stanovišta psihologije nije pojava koja nastaje između bilo koja dva (ili više) pojedinca ili unutar bilo kojih grupa, već se može očekivati tek pod udruženim dejstvom nekih faktora, koji u određenom broju i snazi stvaraju kritičnu dispoziciju. Brojne su empirijske potvrde posljedica koje korupcija ostavlja po države, organizacije i pojedinca, a one se kreću od značajnih ekonomskih, političkih i socijalnih, pa sve do psiholoških.

Kada je u društvu iskrljvena "moralna skala vrijednosti" "iskravljen" je i osjećaj za zadovoljenje pravičnosti tako da su žrtve marginalizirane, nezaštićene i svakodnevno sekundarno viktimizirane od onih koji su im dužni pružiti pomoć, podršku i zaštitu, zbog čega pravda postaje nedostižna ideal ili nepravda za većinu žrtava. Za demokratiju nije dovoljna samo pravna država, već ta država mora biti i država socijalne pravde ili u službi svakog bosanskohercegovačkog građanina, i posebno u službi ranjivih kategorija stanovništva, a ne u službi vladajućih politika.

Ključne riječi: moral, društvo, podmićivanje, korupcija, psihološki faktori, viktimizacija građana

1. DRUŠTVENI MORAL I KORUPCIJA – PSIHOLOŠKI FAKTORI KORUPTIVNOG PONAŠANJA

Moral je složena psihološka pojava, u kojoj poseban značaj imaju psihičke funkcije: volja, svijest, osjećanja, inteligencija, nagoni i dr. Pod pojmom moral podrazumijeva se „oblik društvene svijesti, skup nepisanih pravila, običaja, navika i normi prihvaćenih u životu neke zajednice“ (Ossowska, 1971; Pleskalt, 2015). Moral i etika su „bitan dio sastava ideja svojstvenih ljudskim društvima“. Ta dva pojma se „uspješno nameću društvima upravo tom svojom zajedničkom sposobnošću da izraze smisao i vrijednosti određenog normativnog poretka društvenog života“ (Pharo, 2006). Moral, sa stanovišta moralne psihologije, je „ideal ljudskog ponašanja, koji ima za cilj unapređenje društva“, pri čemu se osnovno pitanje morala sastoji u tome šta je dobro, a šta je zlo. Osnovna obilježja morala su: empatija, istinoljubivost, odgovornost, miroljubivost, tolerancija, prihvatanje drugoga i njegovih potreba, pravičnost, istinoljubivost, dosljednost i principijelnost, samokontrola, ustrajnost, iskrenost, samokritičnost, humanost, skromnost, poštenje, altruizam, druželjubivost, kolektivizam, solidarnost, hrabrost, odgovornost, discipliniranost, samoinicijativnost, dostojanstvenost, uzvišenost, ljubaznost, plemenitost, samopožrtvovanost, darežljivost i dr. Moral kao psihička funkcija „odražava sposobnost izricanja i pridržavanja vrijednosnih normi“, pri čemu uključuje i druge psihičke funkcije, kao što su: emocije, mišljenje, svijest, ponašanje i volju (Jakovljević i Nađ, 2007). Prva razmatranja morala u psihologiji pojavljuju se u psihoanalitičkoj teoriji moralnog razvoja. Moral se, prema Sigmundu Freudu, stvara sa razvojem superega, u okviru koga su savjest i ego ideali, odnosno putem internalizacije roditeljskih zabrana i sankcija. Neadekvatno formiran superego se, prema Freudu, nalazi u osnovi koruptivnog ponašanja (Freud, 1930; Aiken, 2002; Mitrić-Aćimović, 2015). Piage i Kohlberg u razmatranju moralnosti imaju kognitivistički pristup. Oni smatraju da moralni stav zavisi od stepena kognitivno-moralnog razvoja, kao ireverzibilnog procesa, koji podrazumijeva više stadija moralnog prosuđivanja o dobrom i lošem (šest) svrstanih u

nekoliko (tri) kategorija. Na najvišem nivou moralnog prosuđivanja, „osoba autonomno, a na bazi principa pravde i pravičnosti“, prosuđuje o dobrom i/ili lošem (Kohlberg, 1969; Kohlberg i Kramer, 1969).

Neki istraživači, razmatrajući moralno prosuđivanje, povezuju nivoe moralnog razvoja i etičkog prosuđivanja, moralnog prosuđivanja i ponašanja, kao i moralni razvoj i odlučivanje za delinkvencijom, otpornost na iskušenja i konfrontiranje, pri čemu pokazuju da će do korumpiranja doći zbog ličnog zadovoljstva ili zbog konformiranja sa drugima (Kohlberg, 1969; Kohlberg & Candee, 1984, Thoma & Rest, 1986). Socio-kognitivna teorija moralnosti Bandure „moralno razmišljanje prevodi u moralno ponašanje putem mahanizama samoregulacije, koji su ukorijenjeni u moralnim standardima i samokažnjavanju“. Po ovoj teoriji, „ljudi će se uzdržati od korupcije kako bi izbjegli samoosudu“. Međutim, Bandura tvrdi da će do korupcije doći ukoliko ljudi uspiju da se moralno dezangažuju (dezaktiviraju) prije samog neetičnog čina, odnosno oslobode se samokažnjavanja i krivice“ (Bandura, 1986; 1991; 1992; 1999; 2002). Pored navedenih teorija (Kohlberg, Bandura), koje su korištene u objašnjenju korupcije (individualne i kolektivne), od značaja je i teorija moralnih osnova u proučavanju korupcije, po kojoj moralni sud zavisi od toga na kojim se moralnim osnovama temelji (pravičnost, briga, autoritet, lojalnost i svetost), pri čemu je, pored ostalog, aktuelno pitanje - da li se mogu povezati moralne osnove sa korupcijom, te kakva je konkretno uloga okoline/organizacije u nastanku korupcije (Graham et al., 2012; Haidt & Graham, 2007; Haidt & Joseph, 2004). Svaki od ovih pet psiholoških sistema proizvodi afektivne reakcije i dovodi do prihvatanja ili neprihvatanja, voljenja ili nevoljenja određenih obrazaca koji se javljaju u društvu.

Od društvenog i naučnog je značaja odgovoriti na brojna pitanja u vezi sa korupcijom, posebno - šta je korupcija i kako nastaje; da li je rezultat odluke „da se korumpiramo i toga što posjedujemo razvijene dispozicije koje vode tome ili prosto pitanje našeg konformiranja u nekom koruptivnom sistemu? Ili se može smatrati ishodom i jednog i drugog, zavisno od situacije i konstelacije faktora“? Može li se ustanoviti moralni profil „gadjljivih na korupciju“? Kolika je snaga različitih motiva koji pokreću ljudsko (a)moralno ponašanje?

Korupcija se tretira kao moralni problem, koji je povezan sa ljudskom moralnošću (Majstorović, 2012; Nenadić, 2006; Mitrić-Aćimović, 2015). To je složena pojava sa puno manifestacija i faktora koje utiču na nju. Amoralnost se može posmatrati kao crta ličnosti koja vodi stabilnim oblicima ponašanja, čiji je rezultat kršenje moralnog koda, socijalnih normi, manipulacija i kriminal, te da je dobar prediktor psihopatije (Međedović, 2011). U određenju pojma korupcije prisutne su različite definicije, među kojima ćemo ukazati na psihološku definiciju koju je dao Majstorović. Po njemu je korupcija svaki „poremećaj odnosa pojedinca ili grupe pojedinaca prema profesiji, drugima i/ili fizičkom okruženju, nastao namjernim ili nenamjernim ignorisanjem/kršenjem normi profesionalnog, organizacijskog, građanskog ili ličnog etičkog kodeksa, a motivisan sticanjem materijalne ili psihološke dobiti“ (Majstorović, 2012).

Za nastanak korupcije se, prema dosadašnjim rezultatima istraživanja, mogu izdvojiti sljedeći najrelevantniji faktori: a) individualno- psihološki: amoralnost, lokus kontrole, self-regulacija, vrijednosti i nivo moralnosti i makijavelizam b) organizacijski (situacioni): organizacijsko-koruptivna racionalizacija, potkrepljenje (nagrađivanje), referentne grupe i pojedinci, socijalni pritisak (prijetnja), permisivna etička klima i vrijednosti i c) etička kultura organizacije kao faktor korupcije (Majstorović, 2012; Mitrić-Aćimović, 2015; Kaptein, 2008; Annand et al, 2005; Trahan, 2011, Trevino et al., 2006). Među psihološkim faktorima koruptivnog ponašanja istraživači navode i: difuziju odgovornosti; krivicu; strah od kazne; frustraciju i želju za uspjehom i stavove i vrijednosti (Aronson, 2005; Hrnjica, 2005; Milivojević, 2007; Matijević, 2009). Kada su u pitanju individualni faktori za pojavu korupcije postoje ograničenja (Baucus, 1994), te se oni mogu smatrati značajnim samo u slučajevima namjerne korupcije - kada pojedinac donosi odluku da se koruptivno angažuje u dodiru sa situacionim faktorima (pritiskom, opaženom prilikom i predisponiranom organizacijom). Postoji zabluda da je korumpirani čovjek uočljivih dispozicija, i iskvaren na svim aspektima (Noonan, 1984). Koleman na osnovu pregleda rezultata istraživanja navodi da su počinioci kriminala „bijelih kragi“ sasvim psihološki „normalni“ (Coleman, 1998). Međutim, među onima na visokim pozicijama u organizacijama, prema rezultatima istraživanja, često se nalaze i harizmatične osobe sa antisocijalnim poremećajem ličnosti (Babiak, Neumann, & Hare, 2010). Kada je riječ o prosječnom korumpiranom čovjeku u organizaciji, prema Brifu i saradnicima (Brief et al., 2001), njegovom glavnom odlikom se može smatrati poslušnost autoritetu. Iza te karakteristike i „zločina poslušnosti prisutne su neke karakteristike pojedinca (Hamilton & Sanders, 1992). Eksperimentalno istraživanje Hedriha i Želeskov-Đorić pokazuje da su spremniji da podlegnu koruptivnom uticaju autoriteta oni koje karakteriše percepcija lične inferiornosti spram koruptora, izraženiji neuroticizam, smanjen potencijal za uspostavljanje emocionalne veze sa drugima, neasertivnost, introvertnost, manja otvorenost za iskustvo i posjedovanje snažne kontrole agresivnosti (Hedrih i Želeskov-Đorić, 2006).Lefkourt je iznoseći pregled empirijskih nalaza povezanosti lokusa kontrole i ponašanja koja su u vezi sa pojavom korupcije, konstatovao „da će oni sa unutrašnjim lokusom pokazati više otpornosti na socijalni pritisak, da će biti otporniji na moralno iskušenje, da će rjeđe biti spremni da varaju u transakcijama i da u većoj mjeri pokazuju spremnost da pomognu drugima ili se odupru pritisku, pa i po cijenu odbacivanja od grupe i kažnjavanja“ (Lefcourt, 1982).

Istraživanja pokazuju i da eksterni lokus kontrole i visok makijavelizam vode niže razvijenim deontološkim normama (Singhapakdi & Vitell, 1991). Arema, Pejks i Džonston su, na uzorku policije u Nigeriji, utvrdili da intervencije savjetodavnog tipa usmjerene na lokus kontrole mogu značajno smanjiti pojavu korupcije (Aremu, Pakes, & Johnston, 2009). Lokus kontrole se pokazao i kao moderirajuća varijabla između etičkog prosuđivanja i “đivanja u pištaljku” – objelodanjivanja neetičnih radnji (Chiu, 2003). Istraživanja više autora otkrivaju povezanost načina regulacije svakodnevnog ponašanja i koruptivnih racionalizacija (Matanović, Majstorović i Mitrić-Aćimović (2011). Majstorović (2012) smatra da orijentacija osobe prema novcu, moći i popularnosti, odnosno ekstrinzičkim vrijednostima, predstavlja preduslov za prijemčivost korupciji, dok je “orijentacija prema univerzalnijim vrednostima i spremnosti na prevazilaženje neposrednog ličnog interesa potpuno nezavisna od koruptivnih racionalizacija”. Kada je riječ o vezi (negativnog smjera) orijentacije na univerzalne vrijednosti i korupcije, posrednu potvrdu za istu moguće je naći donekle i u primjeru religije (Paldam, 2001). Vrijednosti koje pojedinac nosi, a utiču na njegovu koruptivnost, vezuju se, prije svega, za kulturu (Ferrell & Gresham, 1985). Tako se, primjera radi, i poremećaj društvenih vrijednosti u sociološkoj literaturi navodi kao ključan uzrok korupcije (Vuković, 2007).

Makijavelizam je jedna od psiholoških karakteristika koju mnogi doživljavaju kao prototip nemoralnosti (Bartels & Pizarro, 2011). Ono na šta se makijavelizam odnosi, a što doprinosi da se vidi u lošem svjetlu, je strategija “socijalnog ponašanja koja uključuje manipulisanje drugih radi lične dobiti, često protiv ličnog interesa drugih” (Wilson, Near & Miller, 1996). U psihološkoj literaturi se opisuje i kao osobina koja se tiče ponašanja koje karakteriše nedostatak konvencionalne moralnosti, negativizam i emocionalna distanciranost (Majstorović, 2012). Riječ je o jednoj od rijetkih individualno-psiholoških varijabli koja ostvaruje predvidljive i značajne relacije sa neetičnim ponašanjem, odnosno korupcijom (Mitrić-Aćimović i Nikolašević, 2014). Od značaja za razumijevanje makijavelizma u kontekstu relacije sa korupcijom su rezultati istraživanja, koji govore da makijavelizam negativno korelira sa mjerama vezanosti za grupu i porodicu, ali i da je u pozitivnoj korelaciji sa aspiracijama da se postigne finansijski uspjeh, i mjerama anksioznosti, neuroticizma i psihopatije (McHoskey, 1999). Također, makijavelizam negativno korelira sa blagonaklonošću, empatijom i spremnošću za saradnju. Makijavelistička ideologija “cilj opravdava sredstvo” čini suštinu korumpiranja ljudi, a koja može biti prisutna u društvenom i uže gledano organizacijskom okruženju (Majstorović, 2012). Stoga se može očekivati da će osoba sa izraženim makijavelizmom pokazati veći stepen spremnosti da se upusti u korupciju, kao i da će okolinski kontekst donekle uticati na stepen njene makijavelističke orijentacije i involviranje u korupciju.

Očigledno je da na pojedinca u procesu donošenja (ne)koruptivne odluke, prema Majstoroviću, „najprije djeluju lični faktori: nivo moralnosti, makijavelizam, amoralnost, lokus kontrole, self-regulacija i vrijednosti. U susretu sa percipiranom prilikom da se koruptivno djeluje, pojedinac će razviti svijest o etičkom problemu ukoliko ga na to navodi organizacijska etička kultura. U slučaju da se formira svijest o etičkom problemu, dalji uticaj na smjer razrješenja etičke dileme, u pravcu donošenja koruptivne ili nekoruptivne odluke, ostvaruju sljedeći organizacioni uticaji: formirane racionalizacije za koruptivno mišljenje i ponašanje, organizacijska potkrepljenja, referentne grupe i pojedinci, permisivna etička klima, socijalni pritisak (prijetnja) i vrijednosti“ (Majstorović, 2012).

Moralno ponašanje na najvišem nivou je altruističko (ponašanje) i motivirano je željom za vlastitom koristi i tuđom dobrobiti. Poremećaji moralnog ponašanja temelje se na poremećenom rasuđivanju, a predstavljaju nemoralne aktivnosti, kao što su: krađa, pljačka, prevara, ubistvo, silovanje i dr. U narcističkoj kulturi današnjice prevladava moralni relativizam, koji smatra da ljudska bića nemaju svoju uporišnu tačku za moralnost (Jakovljević i Nađ, 2007).

Korupcija sa stanovišta psihologije nije pojava koja nastaje između bilo koja dva (ili više) pojedinca ili unutar bilo kojih grupa. Ona se može očekivati tek pod udruženim dejstvom nekih faktora, koji u određenom broju i snazi stvaraju kritičnu dispoziciju. Brojne su empirijske potvrde posljedica koje korupcija ostavlja po države, organizacije i pojedinca, a one se kreću od značajnih ekonomskih, političkih i socijalnih, pa sve do psiholoških (Klitgaard et al., 2007). Na nivou pojedinca, posljedice korupcije se odnose, prije svega, na razvoj osjećanja bespomoćnosti i utučenosti. Gire (1999) naglašava da percepcija građanina da nije sposoban putem iskrenih napora stvoriti nešto pozitivno i željeno dovodi do pasivizacije ili do ekscesivnog cinizma, što on imenuje samodestrukcijom društva. Posljedice koruptivnog poslovanja u organizacijama su također mnogostruke.

Sa socio-psihološkog i istorijsko-antropološkog stanovišta korupcija ne bi bila tako prisutna i rasprostranjena da nema svoje korijenje, prije svega, u svojoj ljudskoj prirodi i ljudskoj imanenciji, a tu se prevashodno misli na „ljudske osobenosti kao što je izražen egoizam čovjeka, što se ogleda u tome da su ljudi nerijetko sebični, pohlepni i agresivni“ (Jež, 2016).

2. „ZAROBLJENA DRŽAVA“ PREDSTAVLJENA KROZ BORBU PROTIV KORUPCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 2011. DO 2020. GODINE

Kada je država nesposobna da sa svojim neovisnim pravosuđem i policijom sa uspjehom spriječi i suzbije podmićivanje i korupciju, i s tim u vezi efikasno i brzi strogo sankcionira počinitelje koruptivnih djela, tada država potiče ne samo kriminalce, već i građane na „koruptivna ponašanja“ kao da su društveno dopuštena, a ne zabranjena i kažnjiva. Nažalost, takve države sve bliže su državama kojim uprava mafija, poput Italije za vrijeme Berlusconija, ili Brazila kao „države narko kriminala“. Da smo mi „država mafija“ nije potvrđeno niti kroz jedno naučno-istraživanje ili istupe medija i novinara, jer smo već dugo „društvo straha“ u kojem je sloboda govora poželjna samo kada to odgovara „političkim vlastodršcima“. Možete Vi i „slobodno govoriti“ i „javno kritizirati vlasti“ i bez predizbornih kampanja, ali Vam tada sigurnost i ostanak na poslu nisu izvjesni o čemu svjedoči slučaj Bakira Hadžiomerovića i drugih koji su viktimizirani i mobingovani zbog slobode govora. Nažalost, iako je u ovim slučajevima pravosuđe bilo efikasno, ova efikasnost nije uslijedila u procesuiranju koruptivnih krivičnih djela, a istražujući korupciju sa funkcije glavnog tužitelja već su smjenjena pod teškim optužbama dva bosanskohercegovačka glavna tužitelja (slučaj Salihović i slučaj Barašin).

Niti jedan političar ili direktor javnog reduzeća nije osuđen na osnovu optužnica Tužilaštva BiH u periodu od 2011. godine pa do kraja 2016. godine, navodi se u analizi VSTV-a.⁴⁹ Podaci Balkanske istraživačke mreže (BIRN), koja svakodnevno prati rad pravosuđa u zemlji, pokazuju da je u 2017. godini jedina značajna optužnica bila protiv Kemala Čauševića, nekadašnjeg direktora Uprave za indirektno oporezivanje.⁵⁰ „Prema izvještaju Agencije za javne nabavke godišnje se troši do četiri milijarde KM (oko dvije milijarde eura), a radi se samo o postupcima koji su transparentni, a dakle oni postupci male vrijednosti još uvijek ne ulaze u tu statistiku, mi stalno podvlačimo podatke koji su zvanični, prvenstveno UN-ove agencije za borbu protiv korupcije i drugih.“⁵¹ Nalazi Misije u pogledu dužine trajanja postupaka u predmetima koji su bili praćeni u izvještajnom periodu daju razloga za zabrinutost. Misija je uočila ozbiljna kašnjenja u procesuiranju predmeta visoke i korupcije srednjeg nivoa, koja su se pretežno dešavala u fazi glavnog pretresa.⁵² Ova kašnjenja su u velikoj mjeri zavisila od dva faktora: promjene u sastavu vijeća koje su zahtijevale ponovni početak glavnog pretresa, i slabo rukovođenje predsjedavajućeg sudije glavnim pretresom, pogotovo u pogledu nedovoljnog korištenja mjera za osiguranje prisustva strana u postupku na suđenju. Nalazi do kojih je Misija došla praćenjem rada pravosudnog sektora ukazuju na stvarnu opasnost da ekstremna kašnjenja u vođenju postupka potencijalno uzrokuju povredu prava na suđenje u razumnom roku, ili do izostajanja odgovornosti u slučaju odbijanja optužbi zbog zastarjevanja krivičnog gonjenja.⁵³ Zaključno sa 31. decembrom 2018. godine, Misija je pratila 189 predmeta korupcije, s tim da je praćenje ovih predmeta započinjalo od podizanja optužnice. Od ovog ukupnog broja, predmeta nalazili su se u pretpretresnoj fazi (odnosno: u fazi prije potvrđivanja optužnice, prije ročišta za izjašnjenje o krivici ili prije zakazivanja glavnog pretresa), 72 predmeta bila su u fazi glavnog pretresa, u 57 predmeta bio je u toku žalbeni postupak, dok je 11 predmeta bilo u fazi ponovljenog postupka. U skladu sa metodologijom o kojoj je bilo riječi u ranijem tekstu, od ukupno 189 predmeta, 18 predmeta su kategorisani kao predmeti visoke korupcije, kao predmeti korupcije srednjeg nivoa i 80 kao predmeti sitne korupcije.⁵⁴ Samo Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i MUP Tuzlanskog kantona vode elektronsku evidenciju o pritužbama građana na rad policije, internim postupcima i istragama i disciplinskim postupcima.⁵⁵ Istraživanje Mapiranje kvaliteta statistika o korupciji u policiji u BiH je bilo bazirano na odgovorima koje je Centar za sigurnosne studije dobio od policija, a tokom istraživanja su imali uvid u nekoliko evidencija u Sarajevu.⁵⁶

⁴⁹ procjena rizika korupcije u sigurnosnom sektoru bosne i ... *europa.ba* › 2015/08 › studija_bhs

Statistika pokazuje kako je procesuirana korupcija pred ...*ba.voanews.com* › ...

Ključni problemi u procesuiranju korupcije u Bosni i ... - Analitika

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Ibid

⁵² PROCJENA POTREBA PRAVOSUĐA U PROCESUIRANJU KORUPCIJE KROZ PRAĆENJE RADA NA KRIVIČNIM PREDMETIMA (ARC), U pogledu sadržaja, ovaj se izvještaj, koji se sastoji od osam poglavlja, oslanja i nadovezuje na rad predstavljen u prvom izvještaju projekta ARC objavljenom u februaru 2018. Godine („Projektni izvještaj iz 2018. godine“), 2019., str.5.

⁵³ Ibid

⁵⁴ PROCJENA POTREBA PRAVOSUĐA U PROCESUIRANJU KORUPCIJE KROZ PRAĆENJE RADA NA KRIVIČNIM PREDMETIMA (ARC), U pogledu sadržaja, ovaj se izvještaj, koji se sastoji od osam poglavlja, oslanja i nadovezuje na rad predstavljen u prvom izvještaju projekta ARC objavljenom u februaru 2018. Godine („Projektni izvještaj iz 2018. godine“), 2019., str.26.

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ KORUPCIJA U POLICIJI: Samo u RS i Tuzli vode preciznu ...*zurnal.info* › novost › korupcija-u-...

Istraživanje je pokazalo da podatke o prijavama građana, internim postupcima i istragama i disciplinskim postupcima protiv korumpiranih uposlenika policija morate brojati manuelno, osim u MUP-u RS i TK, dok MUP Zeničko-dobojskog kantona vodi posebnu evidenciju o svim uposlenicima tog Ministarstva koji su prijavljeni za korupciju. Evidencije MUP-ova Hercegovačko-neretvanskog kantona i Unsko-sanskog kantona, na primjer, ne sadrže kolonu sa osnovom za vođenje disciplinskog postupka, pa ako u ovim MUP-ovima želite saznati broj disciplinskih postupaka, morate proći kroz svaki predmet pojedinačno. U BiH, kada su građani upitani da vrednuju svoj ukupni nivo zadovoljstva vladinim uslugama, manje od polovine (45%) izrazilo je određeni nivo zadovoljstva. Ukupni nivo zadovoljstva je nešto viši u RS-u nego u FBiH, sa 49% stanovnika RS i 42% stanovnika FBiH koji su zadovoljni javnim službama općenito (Čaršimamović-Vukotić i dr., 2016). Troje od četvoro građana BiH (74%) vjeruje da političke partije rade samo za vlastiti interes, dok 16% vjeruje da se oni u svom radu rukovode i političkim interesima i interesima građana. Samo 3% anketiranih vjeruje da političke stranke u BiH zastupaju interese građana.⁵⁷ Sve to je doprinisilo povećanju amoralizma u javnoj upravi, odnosno slabljenje ideala ili vrijednosti u javnoj upravi, kao što su, naprimjer, upravljanje (vladanje), javna dužnost, javna služba, profesija i nastojanja da javni službenici svoju dužnost obavljaju pravično, nepristrasno, učinkovito i etički. Tako se služenje državi povezuje sa služenjem demokratskim idealima i tu dolazi do sukoba etičkih ideala u javnoj upravi sa gledanjima koja dolaze iz preduzetničke prakse i tržišne retorike koje traže, npr., smanjenje birokratije, ograničenje budžeta, stavljanje naglaske na rezultate po svaku cjenju, obrada javnosti kao korisnika, itd. (Otajgić, 2011). Iz navedenog sistema osnovnih ustavnih vrijednosti, zakonskih vrijednosti i vrijednosti etičkog kodeksa ponašanja državnih službenika dalo bi se zaključiti da postoje normativno pravno i na papiru tzv. Tradicionalne vrijednosti ili demokratsko-političke, odnosno političke i pravne, a djelimično i ekonomske, odnosno tržišne, kao menadžerske i poduzetničke vrijednosti u javnoj upravi Bosne i Hercegovine (Ibid). Međutim, iz svakodnevnog života, iz analize svakodnevnog faktičkog postupanja, veoma su izraženi nedostaci, odnosno problemske pojave u javnoj upravi u smislu, prije svih: pristrasnosti, neprofesionalnosti, neučinkovitosti, nepovjerenja i neodgovornosti (Otajgić, 2011). Kao opštevažeći moralni principi ljudska prava imaju regulativnu ulogu i jedino se tada o njima može govoriti kao o univerzalnim dužnostima čoveka prema drugim ljudima, kao i dužnosti vlasti prema sopstvenim građanima (Govedarica, 2012). Međutim, ako ljudska prava smatramo juridičkim zakonima i ako ona jesu statutarno pravo jednog naroda, onda mogu uticati na razvoj kulture, civilizacije, mogu biti preduslov za razvoj skrivenih moralnih obdarenosti pojedinaca i pokazatelj da čovečanstvo neprestano napreduje ka svojoj krajnjoj svrsi. Takvo statutarno pravo bi bilo indikator da su se politička načela sve više približila apstraktnim normativnim principima i idealu koji pojedince i narode, putem kulture i civilizacije, vodi ka miru. No, mir je ipak poslednji, nužan i dovoljan, uslov mogućnosti napretka moralnosti u svetu (Ibid). Nova pojava u političkom životu jeste napuštanje političkih partija uz zadržavanje poslaničkih ili odborničkih mandata od strane pojedinaca ili grupa te potpuna promjena ideologije i političkih motiva u odnosu na raniji period političkog djelovanja (Čekrlija, 2017). Takve promjene poprimaju zabrinjavajući obim da se čak i sam izborni proces može dovesti u pitanje jer postaje očigledno da izborni rezultat kroz konačni omjer snaga pozicije i opozicije nije proporcionalan izbornoj volji građana. Da li je razlog tome izborni zakon koji mandat daje pojedincu, a ne političkoj partiji ili je riječ o zanemarivanju etičkih standarda i mogućnosti materijalne i druge satisfakcije kroz sticanje protivpravne koristi što je okvalifikovano kao koruptivna radnja (Ibid).

3. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Ako zaista želimo postati članicom Evropske unije borba protiv korupcije mora postati uspješnija, a oduzeta imovina stečena vršenjem krivičnih djela usmjerena u Fondove za ostvarivanje naknade štete za žrtve krivičnih djela. Zašto? Zato što je država garant sigurnosti, i posebno pravne sigurnosti svakog bosanskohercegovačkog građanina. Ako to država nije i ne želi da bude mi ne samo da nikada nećemo postati članicom Evropske unije, već nećemo biti ni demokratsko društvo ili država u službi građana. Umjesto socijalno odgovorne – socijalne države koja će podržavati viktimizirane građane, i posebno ranjive kategorije žrtava i grupa u svom društvu, ova država se „otuđuje od naroda“ i postaje sama sebi svrha. U ovakvoj državi „umire demokratija“, a vladavina prava i borba protiv korupcije ostaju samo „floskule“ radi „pranja novca od stranih donatora“ koji žele potaći razvoj demokratije, borbu protiv korupcije i vladavinu prava. Ovakva država stvara „društvo nejednakih“ i nije zainteresirana za sprječavanje i suzbijanje kako primarne, tako i sekundarne viktimizacije njenih građana. Ovakvoj državi neizbježna je „društvena smrt“, da li kroz gubitak legitimiteta ili građanski bunt ili revolucije, a ove revolucije neće ugušiti ni topovi za rastjerivanje demonstranata, ni policijski kordoni, jer će građani koji shvate da su „bez zaštite“ posegnuti za privatnim osvetama i drugim načinima za ostvarivanje svojih prava i interesa. U ovoj državi pravna anarhija,

⁵⁷ IZVJEŠTAJ NSCP-BIH 2016, MEASURE-BIH, USAID.GOV, str.24.

političko nasilje i nepravde prozvesti će „udaljavanje građana od države“, što će u cjelosti urušiti sve poluge vlasti i djelovanja kako državnih tako i javnih službenika.

Mjere prevencije viktimizacije građana stoga moraju biti usmjerene prema psihološkim faktorima koje žrtve potiču na davanje, ali i nudenje mita, ali i na razloge ili uzroke zbog kojih država nije omogućila efikasno kažnjavanje počinitelja koruptivnih djela.

LITERATURA

- Aiken, L. R. (2002). *Attitudes and related psychosocial constructs: Theories, assessment, and research*. CA, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (2005), *Socijalna psihologija*. Mate, Zagreb.
- Aremu, A. O., Pakes, F., & Johnston, L. (2009). The effect of locus of control in the reduction of corruption in the Nigerian police. *Policing an International Journal of Police Strategies and Management*, 32(1), 144-156.
- Baucus, M. S. (1994). *Pressure, opportunity and predisposition: A multivariate model of corporate illegality*. *Journal of Management*, 20(4), 699-721.
- Babiak, P., Neumann, C. S. & Hare, R. D. (2010). *Corporate psychopathy: Talking the walk*. *Behavioral Sciences and the Law*, 28, 174–193.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. In W. M. Kurtines, & J. L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development: Theory, research and applications* (Vol. 1, pp. 71-129). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bandura, A. (1992). Social cognitive theory of social referencing. In S. Feinman (Ed.), *Social referencing and the social construction of reality in infancy* (pp. 175-208). New York: Plenum.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3, 193–209.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101-119.
- Bartels, D. M. & Pizarro, D. A. (2011). The mismeasure of morals: Antisocial personality traits predict utilitarian responses to moral dilemmas. *Cognition*, 121(1), 154-161.
- Brief, A. P., Buttram, R. T., & Dukerich, J. M. (2001). Collective corruption in the corporate world: Toward a process model. In M. E. Turner (Ed.), *Groups at work: Theory and research* (pp. 471–499). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Coleman, J. W. (1998). *The criminal elite: Understanding white-collar crime* (4th edition). New York, NY: St. Martin's Press.
- Chiu, R. K. (2003). Ethical judgment and whistleblowing intention: Examining the moderating role of locus of control. *Journal of Business Ethics*, 43(1-2), 65-74.
- Čaršimamovic-Vukotić, N., Fazlić, S., Kadić, S., Hadžić, A., Ćosic Puljić, E., Ibrahimbegović Tihak, V., & Ye Zhang (2016) IZVJEŠTAJ NSCP-BIH MEASURE-BIH, USAID.GOV.,-Projekat podrške monitoringu i evaluaciji (MEASURE-BIH), Anкета percepcija građana u BiH, Izvještaj o nalazima, str.18.
- Čekrlija, Đ. (2017). *Ličnost i društvo III: Autoritarna ličnost i društvo*, Fenomen preletačevići i kreiranje političkog imidža izabраних predstavnika vlasti, Nezavisni univerzitet Banja Luka, str.43.
- Gire, J. T.(1999). A psychological analysis of corruption in Nigeria. *Journal of Sustainable Development in Africa*, 2(1), 1-15.
- Graham, J., & Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S., & Ditto, P. H. (2012). Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology*.
- Haidt, J., & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, 20, 98–116.
- Haidt, J., & Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus: Special Issue on Human Nature*, 133(4), 55–66.
- Hrnjica, S. (2005), *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, deseto izdanje, Nučna knjiga Nova, Beograd.
- Hamilton, V. L., & Sanders, J. (1992). Responsibility and risk in organizational crimes of obedience. In B.M. Staw, & L.L. Cummings (Eds.), *Research in organizational behavior* (Vol. 14, pp. 49- 90). Greenwich,CT: JAI.
- Hedrih, V., i Želeskov – Đorić, J. (2006). *Psihološki korelati otpornosti na pritisak autoriteta za neetičko ponašanje*. *Godišnjak za psihologiju*, 4, 53-70.
- Freud S. (1930). *Civilization and its Discontents*. Standard Edn Vol. XXI. London: Hogarth

- Ferrell, O. C., & Gresham, L. G. (1985). A contingency framework for understanding ethical decision making in marketing. *Journal of Marketing*, 49(3), 87-96.
- Govedarica, J. (2006). Aporija ljudskih prava iz ugla Kantove političke filozofije, *THEORIA* 4 DOI: 10.2298/THEO1204091G, BIBLID 0351–2274 : (2012) : 55 : p. 91–112, str.112.
- Pharo, P. (2006). Sociologija morala: smisao i vrijednosti između prirode i kulture, Masmedia, Zagreb.
- Ossowska, M. (1971). *Psihologija morala: (neka pitanja moralno psihološke problematike)*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd.
- Otajagić, F. (2011) *Sistem osnovnih vrijednosti u javnoj upravi s posebnim osvrtom na stanje u Bosni i Hercegovini*, ANALI Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, str.254.
- Pleskalt, G. (2015). *Kriza morala u suvremenom društvu*. Završni rad. Čakovac:Međimursko vel. u Čakovcu.
- Jakovljević, M., Nađ, S. (2007). *Moralnost, moralna psihologija i narcisoidna psihološka kultura*. Suvremena pitanja 4:9-18.
- Jež, Z. (2016). Korupcija. NULRS, Primus Global, br.2, str.1-8.
- Klitgaard, R., MacLean - Abaroa, R., & Parris, L. H. (2007). *Korumpirani gradovi: Praktični vodič za suzbijanje i prevenciju korupcije*. Sarajevo:”Izbor plus”.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The Cognitive-development approach to socialization. In D. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-380). Chicago, IL: Rand McNally.
- Kohlberg, L. & Kramer, R. (1969). Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human development*, 12, 93-120.
- Lefcourt, H. M. (1982). *Locus of control:Current trends in theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Matijević, D. (2009). *Psihološko gledanje na pojam korupcije i korumpirane ličnosti*, Impressum, Zbornik radova Fakulteta pravnih nauka br.5, str.491-499., Vitez.
- McCasland, J. (2004). *The Psychology of Corruption: Moral Reminders, Social Preferences*, University of California.
- Mitrić-Aćimović, D. (2015). *Uloga moralnosti i organizacijskog konteksta u formiranju spremnosti za korupciju*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Mitrić – Aćimović, D., i Nikolašević, Ž. (2014). *Moralnost, materijalna oskudica i religioznost kao prediktori sklonosti ka prihvatanju korupcije*. *Primenjena psihologija*, 7(2), 119 – 135.
- Majstorović, N. (2012). *Korupcija: Uzroci, ekspanzija i intervencija*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Matanović, J., Majstorović, N., i Mitrić-Aćimović, D. (2011). *Koruptivno mišljenje– racionalizacije, njihovo značenje, tipovi i prisustvo*. Saopštenje na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Novi Sad, 14.-16.oktob. 2011.Knjiga rezimea,Filozofski fakultet,Odsek za psihologiju,str.287-288.
- Međedović, J. (2011). *Da li je amoralnost šesti faktor ličnosti? Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 30(1-2), 7-31.
- Milivojević, Z. (2007). *Emocije – Psihoterapija i razumevanje emocija*, *Psihopolis*, Novi Sad.
- Paldam, M. (2001). *Corruption and religion:Adding to the economic model*. *Kyklos*, 54, 383-414.
- Singhapakdi, A., & Vitell, S. J. (1991). Research note: Selected factors influencing marketers deontological norms. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(1), 37-42.
- Thoma, S. J., & Rest, J. R. (1986). Moral judgment, behavior, decision making, and attitudes. In J. R. Rest (Ed.), *Moral development: Advances in research and theory* (pp. 133-175). New York: Praeger.
- Trahan, A. (2011). Filling in the gaps in culture-based theories of organizational crime. *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*, 3(1), 89-109.
- Treviño, L. K., Weaver, G. R., & Reynolds, S. J. (2006). Behavioral ethics in organizations: A review. *Journal of Management*, 32(6), 951–990.
- Vuković, S. (2007). *Tranzicija i korupcija*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Wilson, D. S., Near, D., & Miller, R. R. (1996). *Machiavellianism: A synthesis of the evolutionary and psychological literatures*. *Psychological Bulletin*, 119(2), 285-299.